

L'Espill de Roig emmiralla per fi la València medieval

Ara podem saber com era la València del segle XV a través de l'Espill de Jaume Roig, i quins referents culturals va tenir present l'autor en escriure l'obra, gràcies a l'edició comentada que ha publicat la filòloga medievalista Antònia Carré a Quaderns Crema.

Una monja que ha temptat en va un metge li diu, segons escriu Jaume Roig a l'Espill (1460-1462): "Vós Josep sou / l'egipcià! / Valencià / fosseu cuidava!", és a dir, "Vós sou com Josep l'egipcià! I em pensava que éreu valencià!"

La comparació bíblica prové del Gènesi, on Josep és un exemple de castedat perquè quan va ser dut a Egipte no va voler tenir contacte sexual amb la dona de Putifar. I l'al·lusió a la luxúria dels valencians no devia sorprendre cap contemporani de Jaume Roig ja que era famosa fins i tot més enllà dels límits de la Corona d'Aragó. El novel·lista italià Matteo Bandello (1485-1561), per exemple, qualifica la ciutat de València de gentil i molt noble i afirma que "in tutta Catalogna non è piu lasciva ed amorosa città", com va reportar Manuel Sanchis Guarner.

Aquesta explicació de quatre dels setze mil dos-cents quaranta-set versos de l'Espill, amb la corresponent traducció en prosa actual, la podem trobar en l'edició que la medievalista Antònia Carré (Terrassa, Vallès Occidental, 1960) ha fet de l'obra, edició publicada per Quaderns Crema.

L'estudiosa analitza l'obra mot a mot, vers a vers, fins a descriure amb precisió –i una erudició colossal– tot el que l'autor tenia al cap en escriure-la, és a dir, els seus coneixements històrics, científics i populars, antics i contemporanis, a través de l'anàlisi de totes les fonts, de les bíbliques i literàries, a

les mèdiques, moltes de les quals són inèdites.

Jaume Roig era metge i mai fins ara no s'havia estudiat amb tan detall l'ús que el poeta satíric i misogin hi fa del seu ofici. Així, Antònia Carré pot concloure que el metge temptat és un representant de la medicina escolàstica per la saviesa i precisió de la terminologia mèdica usada, un metge jove d'actitud assenyada que tira per terra el prejudici sobre la inexperiència dels metges joves, els únics que pot enganyar una dona que fingeix, com dirà l'abadessa, pocs versos després. El personatge salva d'a-

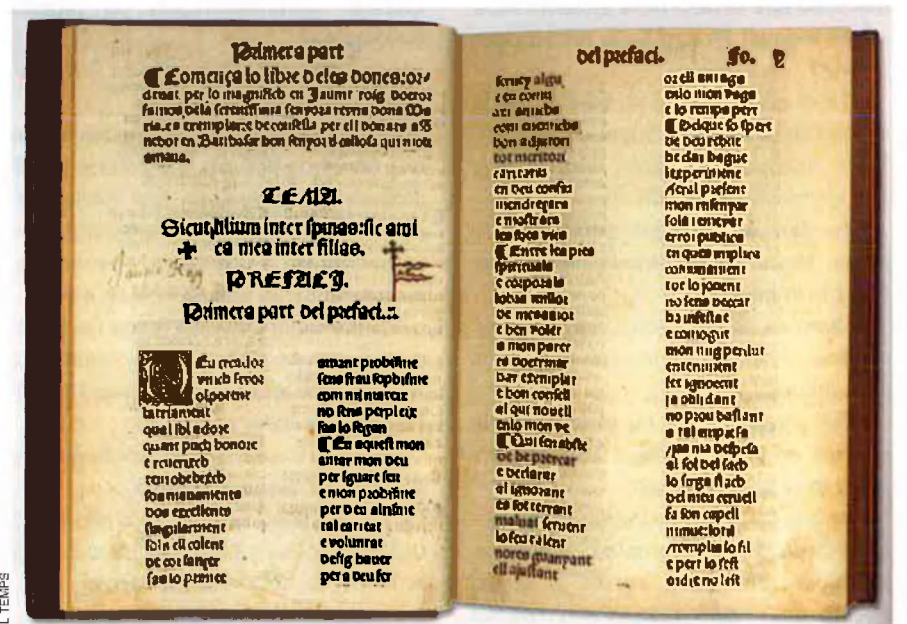
questa manera, comenta la filòloga, l'honor moral i professional de l'estament mèdic, i deixa el pecat en mans exclusivament femenines.

Són dues-centes pàgines de comentaris, a més de les gairebé cinquanta d'introducció, és a dir, tot un llibre. La lectura de l'Espill es converteix, d'aquesta manera, en un festival cultural. Tota la cultura de la València del XV hi queda descrita, de la religiosa a la moral, fins i la jurídica, i comentada a fons. Més ben dit, tota la València i la Catalogna –també l'Europa– del segle XV: cada vers, cada idea, hi està contextualitzada. Més enllà de la voluntat misògina i satírica de l'obra, l'obra serveix a l'estudiosa per fer una fotografia molt exacta d'una ciutat i d'uns ciutadans, en un moment històric precís.

La medievalista pot indicar-nos, gràcies a l'amplitud de compàs de la seva erudició i els anys que hi ha dedicat, quines han estat les fonts utilitzades per Roig.

Per exemple, que la consideració de l'amor com a malaltia que pot esdevenir mortal i que es manifesta amb símptomes ben concrets –pèrdua de gana, tristesa o folia– apareix recollida, detecta Antònia Carré, en els tractats de medicina medievals i també en la poesia, com recorden prou bé les cançons trobadoresques o els versos d'Ausiàs March.

Per demostrar la lascívia de la dona, malvada per naturalesa i causa de tots

Primera edició impresa de l'Espill, feta a València l'any 1531.

Antònia Carré ha convertit la seva edició de l'*Espill*, de Jaume Roig, en una crònica sobre la vida quotidiana valenciana del segle XV.

els mals, Roig se serveix de fonts i exemples molt variats, tant de bíblics i històrics com de la ciència mèdica, que l'estudiosa reporta.

Hi descobrirem que la lascívia de les dones indicada a través de la metàfora de l'armari i de la clau que l'obre arrenca de les *Etimologies* de sant Isidor, segons les quals la *vulva* és la porta del ventre femení.

I que el cas de la dona que freqüenta els banys i assegura que s'ha quedat embrassada sense tenir contacte sexual amb cap home i, per tant, sense plaer, procedeix d'Averrois i era tan divulgada que la tobem en textos de moralistes com el *Terç del cristià*, d'Eximenis.

Sobre els banys, veurem també que eren moltes coses, amb una gran funció social. En primer lloc, tenien prestigi terapèutic i higiènic. Que eren fondes, perquè s'hi podia menjar i beure. I que eren llocs propicis a trobades amoroses, fins al punt que l'associació entre cases de banys i bordells està àmpliament documentada en l'edat mitjana.

És a dir, que tenien una associació que estava tan documentada com ho estan ara a través de les seccions dels anuncis econòmics de la premsa.

Un dels fragments més coneguts i celebrats de l'*Espill* —ara més que mai, gràcies a Raimon— és el de l'hostal de París que convertien els clients en caníbals ignorants, perquè hi cuinaven carn humana.

Antònia Carré indica que l'episodi respon al motiu folklòric del canibalisme inconscient que té precedents mitològics i clàssics, i està documentat a bastament en miracles, llegendes —el cor menjat del trobador Guillem de Cabestany—, i en la literatura de totes les èpoques, culta i popular.

Però, obeint als principis que inspiren una obra misògina, Roig tergiversa la realitat en fer que les dones siguin les malvades protagonistes de l'episodi, ja que consta documentalment l'existència de forneres i salsitxeres a l'edat mitjana, però no la de carnisseres. Antònia Carré pensa que la història va arribar fins al musical *Sweeney Todd* (1979) de Stephen Sondheim a través d'una llegenda que va circular per França i Gran Bretanya durant els segles XVIII i XIX.

I, un cop més, ajuda a comprendre el text: "Malgrat la crueltat de l'episodi antropofàgic —escriu— i com s'esdevé en la sàtira XV de Juvenal, s'ha de lle-

gir en clau còmica l'observació cínica del narrador, que assegura que va menjar força pastissos i que mai no havia tastat menges 'tan tendres, dolces ni gustoses', així com la manca de penediment que demostra."

Aquesta nova edició de l'*Espill* parteix del manuscrit, actualment a la Biblioteca Vaticana, revisa la puntuació dels anteriors editors i suprimeix, a més, els títols afegits *Llibre de consells* i *Llibre de les dones* que se li havia donat anys després, els 103 versos sobre la Immaculada Concepció inclosos a la primera edició, feta a València el 1531, i que no eren de Roig. L'editor, Francesc Díaz Romano, els va incloure per substituir els originals de Roig, massa condescendents amb els detractors de la Immaculada Concepció, cosa que hauria comportat problemes amb la Inquisició, que ja hi actuava des del 1486, però no el 1460-62, quan Roig va escriure l'obra. A més, l'editor va dir que Roig havia escrit el text "per augmentar la devoció de la Immaculada Concepció de la sacratíssima Verge Maria".

Lluís Bonada